

УДК 94(477): 35207"1892"

В.М. Коробка

МІСЬКИЙ ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС У КАТЕРИНОСЛАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ ЗА ГОРОДОВИМ ПОЛОЖЕННЯМ 1892 Р.

Висвітлюється міський виборчий процес – визначення персонального кола виборців, проведення голосування у виборчих зібраннях, а також обрання посадових осіб громадських управлінь – у Катеринославській губернії за муніципальним законом 1892 р. Із його застосуванням число виборців скоротилося порівняно з останніми виборами за законом від 1870 р. від 4-х у Маріуполі, Павлограді та Слов'яносербську до 9-ти разів – у Луганську. Урізання міського електорального поля відбулося й завдяки запровадженню відносно високого майнового цензу та позбавленню виборчих прав євреїв.

Ключові слова: Катеринославська губернія, Городове положення 1892 р., міський виборчий процес, міська дума, зібрання міських уповноважених, міський гласний, міський голова, міський староста.

Вивчення заходів царату з трансформації міського самоврядування та їх результатів сприяє збагаченню загальної картини модернізаційних процесів у Південно-Східній Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Міський виборчий процес у Катеринославській губернії за законом 1892 р. не отримав вичерпного висвітлення. Головним предметом вивчення науковців до нашого часу залишається формування та діяльність міських громадських установ губернського Катеринослава. Міський виборчий процес за законом 1892 р. в губернському місті відображено в дослідницькому доробку В. Лазебник, що в насиченому вигляді зібраний до купи у відповідній главі колективної монографії «Історія міста Дніпропетровська» (Дніпропетровськ, 2006), а також у монографії та дисертації О. Двуреченської [3; 4]. Втім, елементи правознавчого та краєзнавчого розгляду предмету нашого дослідження, що торкається й повітових міст краю, міститься в статтях Ю. Медведєва [15], В. Стойчева [25], науково-популярному виданні – «Маріуполь и его окрестности: взгляд из ХХІ века» (Маріуполь, 2008).

Метою даної статті є висвітлення міського виборчого процесу – визначення персонального кола виборців, проведення голосування у виборчих зібраннях, а також обрання посадових осіб громадських управлінь – у Катеринославській губернії за муніципальним законом 1892 р.

Змінивши курс внутрішньої політики у напрямку зміцнення основ самодержавства, з поміж іншого Олександр ІІІ запровадив новий закон про міське самоврядування. У першу чергу, зміни стосувалися тих норм, якими визначався порядок виборів. Уряд розраховував забезпечити такий склад виборців, що міг би обрати гласних, які налагодили б результативнішу працю громадського управління й менше викликали сумнівів щодо політичної благонадійності. З цією метою вводилися високі майнові умови, якими коло виборців звужувалося настільки, що право голосу отримувала лише найбільш заможна частина жителів міста.

Право брати участь у виборах мали: а) власники нерухомості, оціненої для стягнення на користь міста збору в розмірі: у столицях не менше 3000 руб., у містах більше 100000 населення – не менше 1500 руб., у містах губернських – не менше 1000 руб., а в інших – не менше 300 руб.; власники (особи та товариства) торговельних

і промислових підприємств, які вимагали вибірки свідоцтв: у столицях – 1-ї гільдії, в інших містах – 1-ї і 2-ї гільдій (ст. 24) [1, с. 437]. З виданням Положення про державний промисловий податок вибірку гільдійських свідоцтв замінено вибіркою промислових свідоцтв.

Закон позбавив виборчих прав євреїв, навіть якщо розмір їхнього майна відповідав вимогам майнового цензу (ст. 32 – 33) [1, с. 438]. В єврейській межі осілості з євреїв укладався «особливий» список, з якого губернське в земських і міських справах присутствіє (воно замінило губернське в міських справах присутствіє) обирало гласних (уповноважених) у кількості, визначеній міністром внутрішніх справ, не більше однієї десятої загального складу думи (від. XIV) [1, с. 432].

Нове Положення скасувало трикласну систему. Для виборів гласних утворювалися єдині виборчі збори, в яких обиралася належна кількість гласних відповідно до числа виборців (ст. 34) [1, с. 438].

Відповідно до ст. 22 одночасно з Городовим положенням 1892 р. набирали чинності правила про спрощене міське громадське управління у дрібних і другорядних містах [1, с. 436]. Там, де вводилось спрощене управління, створювалися зібрання міських уповноважених у кількості від 12 до 15 осіб. Їх обирав схід власників, нерухомість яких оцінювалася не менше, ніж у 100 руб. Зібрання уповноважених обирало міського старосту з одним або двома помічниками. На старосту покладалось головування у зібранні уповноважених та виконання його рішень, а також безпосереднє завідування поточними господарськими справами міського поселення [2].

Функції міського управління залишилися за законом 1892 р. ті ж самі, що і за Положенням 1870 р. Майже не змінився перелік як міських зборів, так і першочергових видатків.

Стаття 56 закону встановлювала залежність чисельного складу розпорядчих органів громадських управлінь від кількості виборців. У тих містах, де нараховувалося не більше ста виборців, дума складалася з 20 гласних. Якщо виборців було більше ста, на кожні додаткові п'ятдесят додавалося 3 гласних, поки кількість їх не сягала 80-ти в губернських містах з населенням понад 100 тисяч, 60-ти – в інших губернських і повітових, прирівняних стосовно майнового цензу до губернських, 40 – в решті. У випадку обрання меншого числа гласних, ніж вимагалося законом, призначалися нові вибори (ст. 53).

У відповідності до указу про введення нового Городового положення міністр внутрішніх справ І. Дурново 24 липня 1892 р. видав циркуляр № 7157, в якому повідомив губернаторів про термінове запровадження нового Городового положення в столицях, Одесі, Керчі, Севастополі, Кронштадті, Миколаєві, а також у губернських містах європейської частини імперії (крім Царства Польського), з утворенням у них «присутствій у міських справах». Ця вказівка стала відправним моментом у запровадженні, поміж інших, і в Катеринославській губернії нової міської реформи.

Водночас циркуляр вимагав обов'язкового обговорення в цих установах відомостей про розмір коштів повітових і заштатних міст, показників їх торговельно-промислового розвитку, на основі яких можна дійти висновку про введення громадського управління в повному чи спрощеному обсязі. Разом з тим, розпорядження міністра окреслювало темп (у відповідності до імператорського указу) і термін цього процесу – поступово, протягом 1893 р. У той же час «губернським у міських справах присутствіям» пропонувалося визначитися: чи не корисно було б прирівняти деякі повітові міста до губернських щодо майнового цензу виборців [20, арк. 1].

У відповідності до цього начальник Катеринославської губернії, у свою чергу, запросив необхідні відомості від міських голів. Згідно із циркуляром міністерства

внутрішніх справ (далі – МВС), про який йшлося вище, 15 грудня 1892 р. Катеринославське губернське в земських і міських справах присутствіє розглянуло подання міських голів, у яких містилися обґрунтування введення нового Городового положення в повному обсязі.

Обговоривши отримані відомості, губернське в земських та міських справах присутствіє, на підставі доходності міст, ступеня розвитку торгівлі і промислів та їх щорічного зростання, визнало за можливе ввести нове Городове положення в повному обсязі в Бахмуті, Верхньодніпровську, Луганську, Маріуполі, Новомосковську, Олександрівську та Павлограді.

Що стосується міста Слов'яносербська й містечка Нікополя, то в них, на підставі низької доходності, незначної чисельності жителів та через нежваву торгівлю, визнавалося за доцільне запровадити спрощене міське управління, яке надало б можливість уникати зайвих видатків [21, арк. 5 зв.].

17 грудня 1892 р. ці відомості разом із попередніми висновками губернського в земських і міських справах присутствія, завірені підписом начальника губернії В. Шліппе, були надіслані до МВС для остаточного встановлення форми громадського управління. Поміж іншим подання містило висновок про те, що в губернії немає міст, які стосовно розміру майна виборців можна прирівняти до статусу губернських [20, арк. 269 – 270].

В окремій доповіді губернатора до МВС також попередньо визначалося коло виборців та кількісний склад міських дум і вносилися пропозиції щодо числа євреїв, яких планувалося допустити до виконання обов'язків міських гласних (уповноважених). Однак вони були хибними через те, що євреїв, які відповідали цензовим ознакам, всупереч новому закону, зарахували до кількісного складу списку виборців. Унаслідок цього в Катеринослав із МВС було надіслано низку директив з вимогами привести передвиборчі розрахунки у відповідність до закону.

В одній із них, підписаній 16 січня 1893 р. товаришем міністра, сенатором В. Плеве, докладно розписано, яким у містах губернії має бути число виборців, кількість гласних і число євреїв поміж них, що призначалися губернським у земських і міських справах присутствієм (далі – ГВЗІМСП), а також число гласних, яких належало обрати виборчими зібраннями [22, арк. 6 – 7]. За розрахунками МВС кількість гласних (уповноважених) з євреїв у міських громадських управліннях, як бачимо з табл. 1, становила в Катеринославі – чотири, в Маріуполі – три, Бахмуті, Верхньодніпровську, Новомосковську, Олександрівську, Павлограді – по дві, в Луганську, Слов'яносербську та Нікополі по одній особі.

Важливим чинником у запровадженні Городового положення 1892 р. у міських поселеннях губернії і розгортанні по-новому унормованого виборчого процесу, стало принципове з'ясування урядом форми громадського управління. Так, 6 травня 1893 р. Олександр III затвердив підготовлений МВС список міст, у яких запроваджувалося спрощене громадське управління. В нього було включено Слов'яносербськ і Нікополь [21, арк. 91]. А 5 червня того ж року І. Дурново надіслав катеринославському губернатору розпорядження, яким приписував увести в Слов'яносербську і Нікополі цю нову форму громадського управління. Разом з тим, міністр внутрішніх справ розпорядився запровадити протягом поточного року нове Положення в повному обсязі в Новомосковську, Верхньодніпровську, Павлограді, Олександрівську, Бахмуті, Маріуполі та Луганську [22, арк. 12 – 12 зв.].

Таблиця 1

**Формування кількісного складу міських дум (зібрань уповноважених)
 Катеринославської губернії за законом 1892 р. на 1-е чотириріччя [22, арк. 19,
 19 зв.; 23, арк. 28 зв. – 29, 37 зв. – 38, 44 зв. – 45, 68 зв. – 69, 73 зв. – 74, 75 зв. – 75]**

Місто	Кількісний склад громадських управлінь		Число гласних (уповноважених) за вибором виборчого зібрання		Число гласних (уповноважених) з євреїв за вибором ГВЗІМСП	
	за нормою закону	за фактом	визначене МВС	за фактом	визначене МВС	за фактом
Катеринослав	47	45	43	41	4	4
Бахмут	23	23	21	21	2	2
Верхньодніпровськ	20	20	18	18	2	2
Луганськ	26	26	25	25	1	1
Маріуполь	41	37	38	34	3	3
Нікополь	12	11	11	11	1	1
Новомосковськ	23	23	21	21	2	2
Олександрівськ	23	20	19	21	2	2
Павлоград	26	26	24	24	2	2
Слов'яносербськ	12	12	11	11	1	1

Завдяки цим діям імперської адміністрації чинні міські громадські управління отримали можливість довести до ладу списки виборців. Завершення цієї процедури надало можливість остаточно визначити персональний і чисельний склад виборчого зібрання, якому належало обрати переважну більшість міських гласних чи уповноважених, крім євреїв.

Як бачимо з табл. 2 у результаті застосування норм закону 1892 р. необхідний майновий ценз для участі у виборах став настільки високим, що кількість виборців зменшилась у декілька разів і в переважній більшості міст не становила 2% міських жителів.

Тут бачимо, що серед міст, де нове громадське управління запроваджувалося у повному обсязі, лише у Маріуполі цей показник перевищив двовідсоткову відмітку і становив 2,7%. У Нікополі та Слов'яносербську, що отримали спрощену форму міського самоврядування і нижчий майновий ценз, частина осіб, які мали право голосу, охоплювала за відповідним порядком 2,4 та 2,2% населення.

При зіставленні відомостей табл. 2 про городян Катеринославської губернії, що мали право голосу на останніх виборах за законом 1870 р., з даними про тих, хто одержав виборчі права за законом 1892 р., отримуємо нищезначені відомості. Найбільше скорочення числа виборців спостерігалося в Луганську (у 9,3 разів), Новомосковську (у 8,7 разів) та Катеринославі (у 7,6 разів), а найменше – в Маріуполі (у 3,9 рази), Слов'яносербську (у 4 рази) і Павлограді (у 4,1 разів). До того ж, обмеження числа городян, що до реформи мали статус виборців, відбулося також і за рахунок позбавлення євреїв, попри їх статки, права голосу. Так, за відомостями табл. 2 за межами кола виборців опинилася значна частина жителів іудейського віросповідання, що мали майновий стан, який міг би задовольнити вимогам закону для надання виборчого права. У Катеринославі, Верхньодніпровську, Павлограді,

Олександрівську, Нікополі та Бахмуті ці показники становили відповідно – 53,6, 52, 51,4, 39,2, 39, 37,2 процентів від числа осіб, включених у списки виборців.

Таблиця 2

Питома вага городян Катеринославської губернії, що отримали виборчі права за законом 1870 р. (останнє чотириріччя) та законом 1892 р. (1-е чотириріччя) [19, арк. 244 зв. – 245; 21, арк. 41; 22, арк. 18; 23, арк. 18 зв., 29 зв., 32 зв., 38 зв., 46 зв., 51 зв., 63 зв., 69 зв., 75 зв.; 17, с. 33]

Місто	Число жителів напередодні реформи	Мали виборчі права на останніх виборах за законом 1870 р.	Отримали виборчі права за законом 1892 р.	У скільки разів знизилася кількість виборців	Число євреїв за «особливими» списками / % до числа виборців
		абс. / %	абс. / %		абс. / %
Катеринослав	70384	4236 / 6	558 / 0,8	7,6	299 / 53,6
Бахмут	14630	960 / 6,6	196 / 1,3	4,9	73 / 37,2
Верхньодніпровськ	7750	675 / 8,7	100 / 1,3	6,8	52 / 52,0
Луганськ	15505	2131 / 13,7	228 / 1,5	9,3	22 / 9,6
Маріуполь	17331	1796 / 10,4	464 / 2,7	3,9	88 / 19,0
Новомосковськ	18285	1537 / 8,4	176 / 0,9	8,7	48 / 27,3
Олександрівськ	15000	844 / 5,6	166 / 1,1	5,1	65 / 39,2
Павлоград	22268	842 / 3,8	205 / 0,9	4,1	106 / 51,4
Слов'яносербськ	5049	570 / 11,3	110 / 2,2	4,0	8 / 7,3
Нікополь	8144	–	197 / 2,4	–	80 / 39,0

Завершення упорядкування списків виборців надало можливість розрахувати кількісний склад розпорядчих органів громадських управлінь у відповідності до ст. 56 Городового положення. За відомостями табл.1 бачимо, що найбільшими за чисельністю в губернії були Катеринославська і Маріупольська міські думи. У решті міст, що отримали право формувати міське самоврядування у повному обсязі, кількість гласних коливалась у межах від 20 до 26 осіб. Для Нікополя та Слов'яносербська, яким було встановлено спрощене управління, чисельність зібрань уповноважених складала 12 осіб.

Наступним кроком підготовчої стадії виборчого процесу було з'ясування чисельності гласних, яких належало обрати виборчим зібранням. Вона встановлювалась таким чином: загальна кількість повного комплексу думи (зборів уповноважених) зменшувалась на число євреїв, визначене МВС для призначення до думи (зборів уповноважених). Ці цифрові відомості відображено у табл. 1.

Звичайно, центральною процедурою всього виборчого процесу стали вибори міських гласних (уповноважених) у зібраннях виборців. Перші в губернії вибори за новим законом почалися 16 лютого 1893 р. у Катеринославі. «Екатеринославские губернские ведомости» назвали їх громадським «днем суду» над гласними попереднього скликання [12].

Особливість цієї стадії виборчого процесу в губернському місті полягала у тому, що за одним разом обрати належну кількість гласних не вдалося. Вибори тривали чотири дні, і вдень, а інколи до першої години ночі. До виборчих урн з'явилося менше

половини виборців [13]. Врешті-решт остання порція складу катеринославської думи була обрана 19 лютого. Остаточний результат – за вибором міських жителів – 41 гласний та 5 кандидатів [табл. 1; 14]. У решті міст губернії із завершенням підготовчої роботи формування закладів міського самоврядування тривало протягом осені 1893 р. – весни 1894 р.

Особливістю оформлення персонального комплекту гласних міських дум було те, що до цього процесу безпосередньо долучалося губернське в земських і міських справах присутствіє. Саме ця колегіальна установа у відповідності до нового закону (від. XIV) обрала персонально з так званого «особливого списку» визначене міністром внутрішніх справ число городян-євреїв, що отримували статус гласних (уповноважених) міських дум (зібрань уповноважених) [табл. 1].

МВС вело облік міських поселень, де було введено Городове положення. Ознакою його запровадження імперська адміністрація обрала відомості про факт першого зібрання наявного комплекту міської думи. За відомостями табл. 3 введення нового закону в Катеринославській губернії тривало від 13 квітня 1893 р. у Катеринославі до 26 квітня 1894 р. у Верхньодніпровську.

Таблиця 3

Введення Городового положення 1892 р. у містах Катеринославської губернії
[18, арк. 74 – 78 об.]

Міста	Введення Городового положення 1892 р.
Катеринослав	13 квітня 1893 р.
Маріуполь	2 грудня 1893 р.
Бахмут	3 грудня 1893 р.
Олександрівськ	21 грудня 1893 р.
Новомосковськ	18 листопада 1893 р.
Павлоград	24 листопада 1893 р.
Луганськ	16 січня 1894 р.
Слов'яносербськ	16 січня 1894 р.
Нікополь	23 лютого 1894 р.
Верхньодніпровськ	26 квітня 1894 р.

Аналіз відомостей табл. 1 про кількісний склад громадських управлінь (проектований і фактичний) свідчить, що в Катеринославі та Маріуполі склад дум не був укомплектований повністю і вони діяли з неповним кворумом. Труднощі при формуванні установ громадського управління пояснюються дуже малою кількістю осіб, на яких розповсюджувалося право участі у виборах, а також невеликим відсотком тих, хто брав участь у виборах [16, с. 227].

У кожному місті виборчий процес завершився дещо пізніше від дати офіційного запровадження Городового положення. Такий розрив у часі пояснюється тим, що новостворені думи (збори уповноважених) з дня першого свого зібрання обирали посадових осіб громадського управління (членів виконавчих органів та міського голову [табл. 4]) у подальшому тривало їх затвердження на відповідних щаблях імперської адміністрації. Все це потребувало ще декількох днів або тижнів і навіть місяців.

Таблиця 4

Персональний склад міських голів (старост) Катеринославської губернії, обраних за законом 1892 р. на 1-ше чотириріччя [23, арк. 3 – 17, 23]

Місто	Міські голови (старости)
Катеринослав	Греков Іван Гаврилович
Бахмут	Першин Василь Іларіонович
Верхньодніпровськ	Камінський Семен Григорович
Луганськ	Вербовський Володимир Іванович
Маріуполь	Попов Іван Олексійович
Нікополь	Підгурський Олександр Іванович
Новомосковськ	Жиров Корнілій Федорович
Олександрівськ	Махно Захарій Михайлович
Павлоград	Парманін Олександр Васильович
Слов'яносербськ	Резніченко Степан Кирилович

У випадку відмови від звання або смерті гласного та за відсутністю кандидатів за ним дума функціонувала в тому чисельному складі, що залишався, додаткові вибори не проводилися. Проте, якщо були кандидати на звання гласного, то їх запрошували в думу для поповнення її складу на місце вибулих. Так, 24 листопада 1904 р. від обов'язків гласного луганської думи за власним бажанням було звільнено купця Дворникова. За дорученням розпорядчого органу управа запросила кандидата на цю посаду, що був обраний підчас загальних виборів [8, арк. 24]. Іншим разом, 26 січня 1905 р., склад луганської думи був поповнений сільським обивателем І. Ляпіним замість померлого Стрижаченкова [9, арк. 10].

У випадку виходу зі складу думи гласного-єврея на його місце губернське в земських і міських справах присутствіє обирало нового члена розпорядчого органу громадського управління з числа городян іудейського віросповідання, занесених до «особливих списків». Такий випадок встановлений нами у практиці луганської думи, де 1906 р. замість гласного В. Львовича, що відмовився від посади гласного, губернська установа нагляду за міським самоврядуванням обрала С. Ольховича-старшого [11, арк. 5].

Однією з важливих процедур виборчого процесу було створення з числа гласних для завідування окремими галузями господарства і управління особливих виконавчих комісій. Цей порядок був унормований законом 1870 р., але значного поширення у практиці майже всіх громадських управлінь губернії набув тільки після реформи 1892 р. Звичайно, найбільш розгалужену систему виконавчих комісій, що функціонували на підставі інструкцій думи під проводом управи з дозволу губернатора, мало катеринославське управління. Проте, не менш цікавою видається система їх створення, наприклад, в Олександрівську.

Так, хоча перше засідання гласних Олександрівської міської думи, обраної 1912 р., відбулося 19 червня того ж року, формування виконавчих комісій відсунулося на більш пізній час і розпочалося лише 8 серпня. Шляхом таємного голосування був обраний персональний склад ревізійної, бюджетно-редакційної, земельної, будівельної,

розкладкової, училищної, водопроводно-електричної, санітарної, трактирної та ліквідаційної комісій, а також ярмаркового комітету [6, арк. 10; 7, арк. 4 – 6].

При повному комплекті олександрівської думи в 40 гласних 31 з них були членами однієї, двох або більшого числа комісій. Лише 9 міських представників не потрапили до жодної з названих виконавчих структур. Гласні Г. Янцен (меноніт, що мав в місті нерухомість, оцінену в 28000 руб., – найбільшу за розміром вартості серед інших міських представників) і дворянин М. Синицин були обрані, за відповідним порядком, до складу 7 і 5 виконавчих комісій. Міський голова К. Дмитренко очолював санітарну комісію, вочевидь, через те, що вона опікувалася однією з найпроблемніших сторін міського життя [24, арк. 229 – 230; 7, арк. 4 – 6].

Новацією Городового положення 1892 р. було запровадження посади головуючого в думі підчас розгляду питань, що стосувалися обговорення і прийняття рішення про призначення міському голові утримання, а також при розгляді звітів про діяльність управи та наслідки ревізій. У журналах засідань міської думи Олександрівська відбилися факти обрання на цю посаду з початком нових чотириріч – 27 березня 1903 р., а також 19 червня 1912 р. – гласного Д. Гавришева [5, арк. 31; 43, арк. 11].

Після революції 1905 – 1907 рр. значно змінилися умови розгортання міського виборчого процесу. Однією з помітних його особливостей стала можливість ведення агітації і політичного впливу. В губернському місті вибори 1909 р. відбувалися за участі політичних партій. Тут перед виборами двома політичними силами було укладено два списки кандидатів, яких кожна бажала бачити гласними. Більшість голосів виборців набрали кандидати, що були підтримані угрупованнями, які були просякнуті, як зазначав губернатор у таємній доповіді міністру внутрішніх справ, «сознанием необходимости предоставить господство русскому племени» [24, арк. 163 – 163 зв.].

У решті міст губернії агітація і боротьба навколо виборів точилася лише, за визначенням начальника губернії, на господарсько-побутовому ґрунті. Проте певним відлунням бурхливих подій в імперії можна вважати політичні симпатії гласних Маріупольської думи. За спостереженням губернатора – це здебільшого особи, яких за поглядами можна віднести до партії октябристів, хоч й є в невеликій кількості прибічники конституційних демократів, а також Союзу руських людей [24, арк. 161 – 163 зв.].

Після революції 1905 – 1907 рр. почастишали випадки відмови начальником губернії від затвердження провідників міських громадських управлінь. Інколи на заваді затвердженню посадової особи ставали політичні мотиви. Так, рішенням від 19 грудня 1907 р. губернатор відмовив у затвердженні обраного 27 – 28 листопада 1907 р. міським головою Луганська чинного провідника міста С. Лутовінова через його участь у виборах до Державної думи в якості виборця від крайніх лівих партій [24, арк. 165; 53, арк. 8, 10].

Утім, траплялися й чисто прагматичні причини відмови від юридичного схвалення результатів виборів. Так, було незатверджено обраного 31 червня 1907 р. Олександрівською думою на посаду міського голови колезького секретаря О. Тихомирова. Губернатор у доповіді до МВС пояснював, що цей діяч був зацікавленою особою в судовому процесі міста Олександрівська з С. Лизловим з приводу розірвання міським управлінням з останнім договору на водопровідне підприємство. До того ж, на думку начальника губернії, інтереси обох цих осіб значною мірою розходилися з інтересами міста [24, арк. 165].

Один за одним були обрані (30 серпня 1909 р. та 24 січня 1910 р.) і незатверджені на посадах міського старости Слов'яносербська міщани Д. Корніловський та

А. Ломаченко внаслідок того, що проти обох було порушено кримінальні справи [24, арк. 165].

Таким чином, реформування громадського управління та введення Городового положення 1892 р. в містах Катеринославської губернії здійснювалося, в основному, у відповідності до закону та вказівок МВС, під безпосереднім керівництвом губернської адміністрації та за настановами губернського в міських справах присутствія. Введення нового закону про міське самоврядування визначило певну трансформацію виборчого процесу. Змінився принцип визначення кола осіб, що мали право голосу на міських виборах. По-іншому здійснювалося голосування – за новим законом в єдиному виборчому зібранні, яке могло збиратися неодноразово для утворення необхідного комплексу гласних міської думи, який зазнав відчутного скорочення.

За встановленими фактами в Катеринославській губернії разом із черговими, так би мовити звичайними виборами, траплялися, через різні обставини, й повторні, що стосувалися в основному міських голів. У разі незатвердження імперською адміністрацією новообраних, ініціювалися вибори нових – позачергові або повторні.

У результаті застосування норм закону 1892 р. число міських жителів, які отримали статус виборця значно скоротилося і складало мізерну частину населення міст. Урізання міського електорального поля відбулося й за рахунок позбавлення виборчих прав євреїв. Ще однією особливістю виборчого процесу за Городовим положенням 1892 р., що в повній мірі знайшла втілення на губернських теренах, було включення до складу дум (зібрань уповноважених) гласних (уповноважених) в кількості, визначеній МВС, за персональним вибором губернського в земських та міських справах присутствія з так званих «особливих списків» євреїв.

Негативний вплив на якість виборчого процесу виявився і в такій характерній його ознаці, як ухиляння від участі у ньому значної частини міського електорату. Але попри все, формувалася корпус городян, що набували навичок представницької демократії. Таке явище сприяло накопиченню демократичного потенціалу, який, щоправда, не отримав можливості виявитися в повній мірі. Після революції 1905 – 1907 рр. вибори набувають більшої змістовності за рахунок ведення агітації та часткової політизації виборчих кампаній, а також персонального складу міських дум.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. виборчий процес у містах губернії з найбільш розвиненим міським господарством збагачується процедурою створення доволі розгалуженої мережі різного роду виконавчих комісій для завідування його окремими галузями.

У практиці введення в Катеринославській губернії Городового положення 1892 р. відбилася законодавча норма про спрощене міське громадське управління, що було запроваджене в Нікополі та Слов'яносербську через недостатність у них міських коштів та нерозвиненість торгівлі і промислів.

Список використаної літератури

1. Городовое Положение: Высоч. утв. 11 июня 1892 г. // ПСЗ. – СПб., 1895. – Собр. 3-е. – Т. XII, № 8708. – С. 430 – 456.
2. Городовое Положение: Высоч. утв. 11 июня 1892 г. Приложение к ст. 22: Правила об упрощенном городском общественном управлении // ПСЗ. – СПб., 1895. – Собр. 3-е. – Т. XII, № 8708. – С. 170 – 171.
3. Двуреченська О. С. Органи міського самоврядування Катеринослава: формування, структура та напрямки діяльності (кінець XVIII – початок XX ст.) / О. С. Двуреченська. – Дніпропетровськ : Національний гірничий університет, 2006. – 169 с.

4. Двуреченська О. С. Органи міського самоврядування Катеринослава: формування, структура та напрями діяльності (кінець XVIII – початок XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / Олександра Сергіївна Двуреченська; Національний гірничий університет. – Дніпропетровськ, 2007. – 20 с.
5. Державний архів Запорізької області (далі – ДАЗО). – Ф. 24, оп. 4, спр. 30.
6. ДАЗО. – Ф. 24, оп. 4, спр. 47.
7. ДАЗО. – Ф. 24, оп. 4, спр. 50.
8. Державний архів Луганської області (далі – ДАЛО). – Ф. 60, оп. 1, спр. 1.
9. ДАЛО. – Ф. 60, оп. 1, спр. 7.
10. ДАЛО. – Ф. 60, оп. 1, спр. 9.
11. ДАЛО. – Ф. 60, оп. 1, спр. 10.
12. Екатеринославские губернские ведомости (далі – ЕГВ). – 1893. – №11. – 30 января.
13. ЕГВ. – 1893. – №21. – 25 февраля.
14. ЕГВ. – 1893. – №20. – 23 февраля.
15. Медведєв Ю. Л. Особливості правового статусу голови та членів міської управи в Російській імперії за Міським положенням 1892 р. (на прикладі самоврядування Луганська) [Електронний ресурс] / Ю. Л. Медведєв // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2005. – Вип. 31. – Режим доступу:
<http://visnyk.univd.edu.ua/?controller=service&action=download&download=10343>.
16. Нардова В. А. Первые выборы в городские думы по избирательному закону 1892 г. / В. А. Нардова // Проблемы социально-экономической истории России. – СПб. : Наука, 1991. – С. 224 – 236.
17. Обзор Екатеринославской губернии за 1891 год. – Екатеринослав : Типо-Лито Губ. прав., 1892. – 108, [110] с.
18. Російський державний історичний архів (далі – РДІА). – Ф. 1287, оп. 38, спр. 2500.
19. РДІА. – Ф. 1287, оп. 38, спр. 2498.
20. РДІА. – Ф. 1287, оп. 38, спр. 2601.
21. РДІА. – Ф. 1287, оп. 38, спр. 2604.
22. РДІА. – Ф. 1287, оп. 38, спр. 2675.
23. РДІА. – Ф. 1287, оп. 38, спр. 3038.
24. РДІА. – Ф. 1288, оп. 5-1900, спр. 158.
25. Стойчев В. Выборы в Александровске в начале XX века [Электронный ресурс] / В. Стойчев // Миг. – 2010. – Режим доступа :
http://zabor.zp.ua/Statiy/istoria/vybory_aleksandrovska.htm
Стаття надійшла до редакції 10.02.2015 р.

V. Korobka

CITY ELECTION PROCESS IN KATERYNOSLAV PROVINCE ACCORDING TO CITY PROVISION OF 1892

Reformation of the city government and introduction of the City Provision of 1892 in the cities of Katerynoslav Province was going on mainly in accordance with the law and instructions issued by the Home Affairs Ministry, the process being supervised by the province's administration and in accordance with the orders given by the governor in tackling citywide and countywide issues. Introduction of the new law on local government entailed a certain transformation of the election process. The principle of determining the number of individuals who had the right to vote at local elections was changed. Voting began

being carried out in a different way. Under the new law, the number of those who could get together for the purpose of creating the necessary number of the city council plenipotentiaries was appreciably reduced.

As evidence has it, both scheduled and snap as well as repeat elections were carried out in Katerynoslav Province for different reasons, this being typical of elections of city mayors. In case the administration of the empire did not approve the newly elected, other elections, snap or repeat ones, were initiated.

As a result of using the standards of the law of 1892, the number of local residents who obtained the status of the elector was reduced and comprised a very small part of the cities' populations. Besides, reduction of the cities' electoral field was going on due to cancelation of the electoral rights for the Jews. Another peculiarity of the election process according to the City Provision of 1892 was the inclusion in the city councils (assemblies of plenipotentiaries) of the number of plenipotentiaries as specified by the Home Affairs Ministry and in conformity with the choice made by the governor in dealing with citywide and countywide issues concerned with "the special lists" of the Jews.

After the revolution of 1905 – 1907 elections became more thorough due to campaigning and partial politicization of election campaigns as well as due to the composition of the local councils.

In the practice of implementing the City Provision of 1892, in Nikopol and in Slaviansoserbsk simplified local government was introduced because of insufficiency of their local budgets and underdevelopment of business and trade.

Key words: *Katerynoslav Province, City Provision of 1892, city election process, city council, assembly of local plenipotentiaries, city plenipotentiary, city mayor, city chief.*

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Пономарьова І.С., д.і.н., проф.; Чура В.І., д.і.н., проф.*

УДК 930: 33(477)"1958/1964"

Ю.В. Коробка

ЛІКВІДАЦІЯ МАШИННО-ТРАКТОРНИХ СТАНЦІЙ: НАУКОВИЙ ДОРОБОК ПЕРІОДУ «ВІДЛИГИ»

В історії вивчення ліквідації машинно-тракторних станцій (1958 р.) з-поміж інших вирізняється науковий доробок радянських дослідників за часів «відлиги». Незважаючи на надмірне ритуальне вихваляння масштабного перетворення, зосередження на коментуванні хрущовських міркувань, ухвал КПРС та держави, науковці-сучасники реформи ввели у науковий обіг низку ідей, що використовуються до нашого часу.

Ключові слова: *машинно-тракторна станція, ліквідації МТС (1958 р.), радянська історіографія проблеми періоду «відлиги», завищені оцінки властивостей реформи.*

Марність будь-яких реформ за радянської суспільно-політичної системи не ставить під сумнів необхідність створення правдивої картини минулого та всебічного осмислення задля цього історичного досвіду господарського розвитку України загалом та його аграрного сектору, зокрема. Помітне місце на радянському етапі української історії посідає поміж інших хрущовських реформ економіки ліквідація машинно-тракторних станцій (далі – МТС), яка має доволі глибоку традицію наукового